

PAPER DETAILS

TITLE: Enerji Kriz Girdabi Kavramsallastirmasi Baglaminda Orta Dogu'da Petrol Krizleri

AUTHORS: Merve Suna ÖZEL ÖZCAN,Cihan ÖTEN

PAGES: 174-208

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2130733>

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ*

Oil Crises in the Middle East in the Context of the Energy Crisis Vortex

Merve Suna ÖZEL ÖZCAN**
Cihan ÖTEN***

Öz

Fosil enerji ve alt birimi olarak petrole olan bağımlılık, 19. yüzyıldan bu yana önemli ölçüde artmıştır. 20. yüzyılda Ortadoğu bölgesinin uluslararası alanda çekim odağı haline gelmesi de petrol sayesinde olmuştur. Bölge, petrolün bulunmasından itibaren güçlü bir çekim ve kriz alanı haline gelmiştir. Bu açıdan çalışmada bölgeye verilen kavramsallaştırma bağlamında adlandırmamız enerji kriz girdabı odaklıdır. Bu bağlamda bölgenin tarihsel süreç içinde yaşadığı krizler dönemsel olarak ele alınarak ortaya çıkan sorunların temelleri ve aktörleri de ayrıca incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Enerji, Ortadoğu, Petrol, Büyük Güç, Kriz.

Abstract

Dependence on fossil energy and its subunit petroleum has increased significantly since the 19th century. The transformation of the Middle East region into a center of power in the international arena was also due to the discovery of oil in 20th century. It is seen that it has become a strong attraction and crisis area since the discovery of oil in the region. In this respect, in the context of the conceptualization that we will give to the region in this study, our naming is energy vortex. In this respect, the crises experienced by the region in the historical process are handled periodically and the foundations and actors of the emerging problems are also examined.

Keywords: Energy, Middle East, Oil, Great Power, Crisis.

* Makale Geliş Tarihi: 13.12.2021 Yayına Kabul Tarihi: 13.04.2022

** Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: mervesuna@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-9027-3990.

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, e-posta: otencihan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7399-7345.

GİRİŞ

2019 yılının Aralık ayı itibarıyla dünya, büyük bir salgın dönemi içerisine girmiştir. Bu yeni düzen içinde uluslararası ilişkilerin de yeniden şekillendiği görülmektedir. Covid-19 salgınıyla gerek bireysel gerekse de uluslararası alanda hayat, adeta durma noktasına varan bir güvenlik tehdidile karşı karşıyadır. Bu dönem içinde çevre ve enerji alanları da gittikçe dikkat çeken gelişmelere tanıklık etmektedir. Covid-19 salgınıyla yaşanan kapanma dönemleri, sadece uluslararası alanı değil; bireylerin sosyo-kültürel ve iktisadi hayatlarını da bir cendereye almıştır. Bu bağlamda çalışmanın odağı enerji arz ve talep korelasyonunda en önemli bölge haline gelen Ortadoğu coğrafyasındaki petrol krizleri sorunudur.

Makalede inceleme konusu olarak Ortadoğu bölgesinin seçilmesindeki amaç, Ortadoğu petrolünün, 20. yüzyılın başlarından beri ilk aşamada büyük güçleri ve akabinde uluslararası şirketleri cezbeden bir gücü olmasıdır. I. Dünya Savaşı dönemi itibarıyla bölge, küresel güçleri ve sermayeyi çeken bir enerji çekim alanı haline gelmiştir. 1970'li yıllardan itibaren uluslararası alanda yaşanan konjonktürel gelişmelere bağlı olarak petrol üreten devletler için iç karışıklıklar, işgal ve bölgesel savaş dâhil olmak üzere istikrarsızlık ve çatışma süreçleri başlamıştır. Özellikle de Batılı devletlerin bölgedeki etkisi belirsizlikleri arttırmıştır. Soğuk Savaş'ın iki kutuplu hegemonya arayışı içinde bölgenin sahip olduğu petrol de yaşanan istikrarsızlık içinde büyük güçlerin çıkar çatışmasının merkezinde yer almıştır. Nihayetinde petrol üreten ülkeler, söz konusu istikrarsızlık karşısında kendilerini koruma adına örgütlenme yoluna giderek sistemde bir kırılma yaratmışlardır. Böylece Batılı ülkeler ve özellikle de Amerika'nın askeri güç kullanma projeksiyonları karşısında oluşturulan açık kapı politikasını bir anlamda kapatmaya çalışmışlardır.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

Çalışma kapsamındaki amacımız Ortadoğu bölgesinde petrolün bulunmasının akabinde yaşanan dönüşümü önemli krizler ekseninde ele almaktır. 2001 yılı sonrasında uluslararası alanda yaşanan değişimler, küresel göç ve salgın hastalık dalgalarıyla 20. yüzyıldan farklı bir temelde ilerlemiştir. Bu açıdan enerji kriz girdabı, 20. yüzyılın Soğuk Savaş sisteminden farklı bir alanda ilerlemiştir.

Çalışmada bu araştırmayı kendi kavramsallaştırmamız olan *enerji kriz girdabı* üzerinden yapacağız. Bu kavramın kullanılmasıdaki amaç, Ortadoğu'da yaşanan süreç içinde enerjinin büyük bir güç alanı yaratması ve büyük güçler başta olmak üzere bölgesel ve küresel tüm aktörleri bu alana çekmesidir. Bu açıdan kavramsallaştırmanın güçlenmesi ve anlaşılması amacıyla tarihsel süreç içinde kronolojik bir yol haritası takip edilerek sorunların ontolojik boyutunun çerçevesi ortaya konulacaktır. Bu bağlamda Soğuk Savaş'tan Covid-19 Çağı'na kadar geçen süreçte petrolün rolü ve gücü bölgesel ölçekten başlayarak küresel alana kadar yarattığı etki incelenmiş olacaktır. Tarihsel ayırımımız uluslararası sistemin değişimi bağlamından hareketle Soğuk Savaş'ın milat alınmasıdır. Bu açıdan Soğuk Savaş dönemi ve akabinde yaşanan enerji kriz girdabı adlandırmasının da net olarak görülmesi hedeflenmektedir.

ORTADOĞU'DA PETROLÜN BULUNMASI VE ENERJİ KRİZ GİRDABININ YARATIMI

Enerji kaynaklarının keşfi, uzun bir tarihe dayanmaktadır. Enerji kaynakları, tarihsel süreç içerisinde yavaş yavaş keşfedilmiştir. Bu durum, enerji kaynaklarının geçmişini mitolojilerde dahi görmeyi mümkün kılmaktadır. Özellikle Eski Yunan mitolojileri, bu açıdan enerjinin insanlık tarihi içindeki rolünü düşünme bağlamında dikkat çekmektedir.¹ Tarihsel ve teknolojik

1 Merve Suna Özel Özcan, "Enerji Kaynağı Mücadelesi ve Enerji Güvenliği", Emre Çıtak-Sami Kiraz, der., *Uluslararası Güvenlik: Gelenekselden Güncel Gündem Analizi*, Orion Kitabevi, Ankara 2020, s. 356.

gelişim esnasında özellikle de 18. yüzyıl itibarıyla sanayileşmenin yarattığı yeni dünya içinde, yeni enerji kaynaklarına ihtiyaç ve buna binaen keşif girişimleri söz konusudur. Aslında yaşanan gelişmeler, insanların enerji kaynaklarına ihtiyaçlarını ortaya çıkarmıştır. Örneğin Sanayi Devrimi'yle birlikte sanayileşen ülkelerin enerji ihtiyaçları artmıştır. Süreç içerisinde keşfedilen veya öğrenilen enerji kaynakları sınıflandırılmıştır. Buna göre enerji kaynakları, fosil (yenilenemeyen) ve yenilenebilir enerji kaynakları olarak sınıflandırılmıştır. Milyonlarca yıl önce yaşamış antik deniz bitkilerinin ve hayvanlarının kalıntılarında petrol gibi enerji kaynakları meydana gelmiştir. Kalıntılardan meydana gelen enerji kaynaklarına fosil enerji kaynakları denmektedir.² Fosil enerji kaynakları; kömür, doğalgaz, petrol ve nükleer yakıttır.

Fosil kaynaklar, dünyada en çok kullanılan enerji kaynaklarıdır. Fosil kaynaklar içerisinde ise petrol, dünyada en çok kullanılan enerji kaynağıdır.³ Yenilenemeyen enerji kaynaklarına erişimde sıkıntı yaşanması, devletleri zor duruma düşürmüş ve enerji bağlamında devletler, güvenlik tehdidiyle karşı karşıya kalmışlardır. Bu da enerji güvenliği kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Enerjinin geleneksel anlamda fosil yakıt odaklı olması, Ortadoğu açısından da petrolün gücünü ve etkisini daha da önemli hale getirmektedir.

Enerji kriz girdabı kavramsallaştırmasının temelinde yer alan girdap kavramına bakıldığında, TDK'nın "bir engelle karşılaşan su veya hava akıntısının dönerek ve çukurlaşarak yaptığı çevrinti"⁴ ve "Tehlikeli yer veya durum"⁵ olarak iki tanımlamaya yer verdiği görülmektedir. Kavramsallaştırmanın temeli de bu iki durumu ortaya koymaktadır.

2 "What is Energy? Sources of Energy", EIA, <https://www.eia.gov/energyexplained/what-is-energy/sources-of-energy.php> (Erişim Tarihi: 27.11.2021).

3 "Statistical Review of World Energy 2021", BP, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-primary-energy.pdf>, (Erişim Tarihi 27.11.2021).

4 "Girdap", TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 27.11.2021).

5 TDK, a.g.m.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

Ortadoğu bölgesinde petrolün bulunması, bölgeyi bir anda tüm aktörlerin dâhil olmak istediği bir çekim alanı haline getirmiştir. Ancak bu yeraltı kaynaklarının zenginliği, aynı zamanda hem bölge hem de küresel aktörler açısından büyük sorun ve tehditlerin oluşmasına da yol açmıştır. Bu nedenle enerji kriz girdabı olarak Ortadoğu bölgesi, tarihsel süreç içinde pek çok krizin yaşandığı bir bölgedir. Lakin pek çok uluslararası aktörün bölgeden uzaklaşmadığı görülmektedir.

Girişte de belirtildiği üzere varsayımımız, Ortadoğu'nun enerji kriz girdabı yarattığı ve bu girdaba bölgesel aktörlerin yanı sıra büyük güçleri de çektiğidir. Aslında bu enerji kriz girdabı durumu, ikili bir etki oluşturmaktadır. Dış güçlerin yarattığı bir çekim merkezi olan Ortadoğu politikasını etkileme süreci, bölgesel devletleri krizlere sürüklemektedir. Bu da domino etkisi yaratarak uluslararası alanı etkilemektedir. Sadece devletler değil; çok uluslu şirketler de bölgede var olan potansiyele ulaşmak amacıyla tehlikeli durumlara rağmen bölgedeki varlıklarını sürdürme mücadelesindedir. Bu açıdan enerji kriz girdabı alanı olarak Ortadoğu coğrafyasının şu özellikleri dikkat çekmektedir: önemli yeraltı kaynaklarına sahip olması, cazibe merkezi olması, istikrarsız/tehlikeli durumların varlığına rağmen vazgeçilmez olması, konjonktürel değişimlere çok açık olması ve alternatifsizlik.

Kavramsallaştırmanın akabinde bölge açısından önemli bir kaynak olan petrolün tarihsel süreciyle durum daha net anlaşılacaktır. Latince kökenli olan petrol "taş yağı" (Petro oleum) anlamına gelmektedir.⁶ Petrol endüstrisinin hikâyesi, Amerika'da kaya yağının⁷ kullanımına alternatif olacak bir madde olarak petrolün dünyaya kazandıran George Bissell'in girişimleriyle başlamaktadır. Amerika için petrol sanayinin ilerlemesi,

6 Münir Cerid, *Petrol Emperyalizmi*, Sol Yayınları, Ankara 1965, s. 10.

7 Çok ilginçtir ki bu madde, ilk olarak sağlık alanında kullanılmıştır. Ağrı kesici bir ilaç olarak baş ağrısı, diş ağrısı, sağırılık, mide bozuklukları, bağırsak kurtları ve dropsi hastalığı gibi pek çok hastalıkta kullanılmıştır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Daniel Yergin, *Petrol-Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2003, s. 18

gerçekten de farklı bir hikâyenin parçasıdır. Çünkü 19. yüzyılda sadece petrol bulma değil; petrolü çabuk ve çok miktarda üretmek konusunda da bir yarış yaşanmıştır.⁸ Ancak Amerikan topraklarında yeni olan bu maddenin esasen tarih boyunca kullanıldığı görülmektedir. En eski örneklerden olarak Fenikeliler tarafından bir çeşit sızdırmayı önleyici olarak kullanılan petrol, yine o dönemde gemi yapımında kullanılmış ve daha o dönemlerde petrol, Fenikelilerin çağdaşları üzerinde üstünlük sağlamalarının en önemli aracı olmuştur.⁹

Petrolün ilaç sanayisinden endüstriyel alana taşınmasında Rockefeller ailesinin etkisi önemlidir. 1870 yılında Standard Oil of Ohio şirketini kuran John D. Rockefeller, doğrudan doğruya arıtma adına ilk rafinerisini Titusville'de açmıştır. Şirket, 1871'den itibaren demiryolu şirketleriyle petrolün taşınması için çalışmalar yapmıştır. Böylece uluslararası alanda petrol sanayisinin gelişiminin ve dolayısıyla Ortadoğu coğrafyasını da içine alacak büyük bir sistemin kuruluşu, Amerikan topraklarında başlamıştır.¹⁰

Petrolün Ortadoğu'daki macerasına değinmek gerekirse, I. Dünya Savaşı sonrası döneme bakılmalıdır. Bahse konu olan dönemde uluslararası alanda büyük güçlerden olan İngiltere, sömürgelerini ve özellikle de Hindistan yolunu güvenceye almak için çeşitli anlaşmalar yapmış ve sömürge yolunu korumaya çalışmıştır. Petrol aramaları, Batılı şirketler tarafından bölgede devam ettiriliyor olsa da petrolün gücü henüz o süreçte tam anlamıyla fark edilmemiştir. Ancak 1930'lu yıllardan itibaren Arap Yarımadası, petrol kaynaklarının bulunmasıyla bir anda İngiltere'nin arka bahçesinden dünyanın dikkat odağı haline gelmiştir.¹¹

Bölgenin bir anda uluslararası alanda odak haline gelmesi, özellikle sistemde yeni büyük aktörlerden biri olarak karşımıza çıkan bir ülkenin de ilgisini çekmiştir: ABD. Böylece 1930'lu yıllarda *Standard Oil of*

⁸ Yergin, a.g.e., s. 17-19.

⁹ Cerid, a.g.e., s. 10.

¹⁰ Cerid, a.g.e., s. 12.

¹¹ William L. Cleveland, *Modern Orta Doğu Tarihi*, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008, s. 495.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

California için çalışan jeologların Suudi Arabistan'ın doğu kıyılarında petrol keşfetmesiyle ve ABD, petrol çıkarmaya başlamıştır. Kısa sürede petrol arz ve talebinde yaşanan artış sebebiyle II. Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre sonra, petrolün endüstriyel metadan daha fazlası haline gelmiştir.

II. Dünya Savaşı sürecinde Ortadoğu bölgesine olan ilgi ve politikalar da böylece değişmiştir. Öyle ki ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt'in 1945 senesinin Şubat ayında Quincy gemisinde Suudi Arabistan'ın kurucu hükümdarı Abdülaziz İbn Suud'u ağırlaması da bundandır.¹² Böylece uluslararası arenada Ortadoğu'nun önemi artmaya başlamıştır. Bölgenin tarihsel süreç içinde Akdeniz ticaretinin merkezi olması, zaten jeopolitik değerini gözler önüne koymaktaydı. Ortadoğu coğrafyasında petrol gibi büyük küresel tüketim metasının varlığı da bölgenin 20. yüzyıl itibarıyla uluslararası alanda sadece süper güçlerin çıkar çatışması yaşadığı bir bölge değil; çok uluslu devasa şirketlerin de bölgeye giriş yapmak için birbiri ve devletlerle mücadele ettiği bir merkez haline gelmiştir. Sonuç olarak enerji kriz girdabı sorunsalı, bu aşamada hem bölgesel hem de küresel olarak oluşmuştur.

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE ENERJİ KRİZ GİRDAPLARI

İlk olarak belirtilmesi gereken konu, uluslararası sistemin yapısıdır. Bilindiği gibi, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası sistem ideolojik olarak iki kutba ayrılmış ve ABD ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) iki rakip olarak karşı karşıya kalmıştır. Doğu ve Batı Blokları olarak sistemde iki kutuplu bir yapının çıkmasıyla dünya da iki kutup arasındaki hegemonya savaşının mücadele alanı haline gelmiştir. Bu minvalde

¹² Toby Craig Jones, "America, Oil, and War in the Middle East", *The Journal of American History*, 99(1), 2012, s. 208.

Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler ve krizlerin bir kısmında da ABD ve SSCB'nin etkilerini görmek mümkündür. Çünkü ABD için olduğu kadar SSCB açısından da petrol, enerji ihtiyacını karşılayan en önemli metadır.

Petrole artan ihtiyaçla birlikte Soğuk Savaş döneminin ilk yıllarında Ortadoğu'da çeşitli petrol krizleri yaşanmıştır. Bölgenin öneminin artması, pek çok ülkeyi buraya çekerken; artık sistemde sorunların da merkezi haline geleceği süreçler de tetiklenmektedir. Arap-İsrail Savaşlarının 1948 yılındaki ilkinde ufak çaplı bir kriz meydana gelmiştir. Bu dönemde Trans Arabistan Boru Hattı Projesi yapılmıştır. Bu projeyle birlikte Suudi Arabistan'dan Akdeniz'e petrol taşınası planlanmıştır. Ancak savaş nedeniyle projenin onaylanması gecikmiştir. Bu da Suudi Arabistan'ın petrolden elde edebileceği potansiyel gelirlerin bir yıl ötelenmesine neden olmuştur. Ayrıca Irak, savaş süresince petrol üretimini düşürmüş ve gelirleri yarı yarıya azalmıştır. Küresel çapta bir etkisi olmasa da Irak ve Suudi Arabistan'ın gelir kaybına neden olan bir kriz yaşanmıştır.¹³

Soğuk Savaş döneminde yaşanan petrol krizlerinden bir diğeri ise İran'da hükümet değişimiyle ortaya çıkmıştır. 1950 yılında iktidara geldikten sonra Muhammed Musaddık, ilk olarak petrolün millileştirmesi konusunu gündeme taşımıştır.¹⁴ Bu dönemde İngiliz petrol şirketi Anglo Iranian Oil Company'nin geliri İran'ın petrol gelirlerinin birkaç kat üzerinde olmuştur.¹⁵ İran'ın millileştirme girişimi ise Batılı devletlerde büyük bir rahatsızlığa neden olmuştur. Çünkü İran bir taraftan ciddi bir petrol üreticisi konumundayken; diğer taraftan da Kore Savaşı devam etmekteydi. SSCB ile ABD arasında doğrudan olmasa da dolaylı olarak sürdürülen ve başka topraklarda yaşanan Kore Savaşı'nda özellikle havacılık için ciddi bir petrol talebi oluşmuştu. Ancak Suudi Arabistan'ın petrol üretimini arttırması, söz

13 Charles Issawi, "The 1973 Oil Crisis and After", *Journal of Post Keynesian Economics*, 1(2), 1978, s. 3.

14 Altuğ Kuduoglu, "İran'da Musaddık Dönemi: 1951-1953", *İran Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 2018, s. 44.

15 Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Cilt-1*, Alfa Akademi Basın Yayın, Bursa 2017, s. 378.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

konusu krizin büyümesini önlemiştir.¹⁶ Bahsi geçen krizden sonra 1973 yılına kadar ufak çapta çeşitli krizler meydana gelse de devletleri sıkıntıya sokacak sonuçlar ortaya çıkmamıştır.

1970'li yılların başında, Basra Körfezi'ndeki güvenlik ve askeri güç konusu yeniden gündeme gelmiştir. İngiliz Hükümeti, bölgede uzun süredir devam eden emperyal varlığına son vereceğini ve siyasi ve askeri kaynaklarını geri çekeceğini açıklamıştır. Bu durum, Ortadoğu'da yeni güç olarak ABD'nin hegemonyasını güçlendiren bir tablo ortaya çıkarmıştır. Washington yönetimi, bölgede oluşacak güç boşluğunu doldurmaya yönelik politikalar geliştirirken; 1960 yılında büyük petrol üreticisi ülkeler, fiyatları yükseltmek için Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nü (OPEC) kurmuştur.¹⁷ OPEC, ilk yıllarında güçlü bir tablo çizememiş olsa da İngiltere'den kalan güç boşluğunu doldurmada ilk adımı atmıştır. Bu adım, bölge ülkelerinin sistemde var olan enerji çekim alanını kendi lehlerine kullanabilmeleri için önemli bir araçsallaştırmadır. OPEC'in kuruluşuyla bölge ülkeleri, yaşanan krizleri bir nebze olsa önleme ve süreçleri kendi lehlerine çevirebilme adına adım atmıştır.

Öte yandan 1973 tarihli Petrol Krizi, devletlerin enerjinin hayati önemini anlamalarına ve enerji politikalarını kökten değiştirmelerine sebebiyet vermiştir. 1973 Krizi'nin ortaya çıkmasına, 1973 yılında yaşanan Arap-İsrail Savaşı yol açmış ve savaş sürecinde Arap ülkeleri, ABD'nin İsrail'e destek verdiğini düşünmüşlerdir. Bu nedenle de petrolü bir dış politika aracı olarak kullanarak ABD'nin İsrail'e yardımını kesmesini istemişlerdir.¹⁸ Yani krizin sebebi, genel anlamda 1973 senesindeki Arap-İsrail Savaşı olurken; özelde ise ABD'nin Ortadoğu politikaları olmuştur.

¹⁶ Issawi, a.g.m., s. 4.

¹⁷ Jones, a.g.m., s. 210.

¹⁸ Salih Öztürk-Selin Saygın, "1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 2017, s. 2.

Özellikle de ABD'nin savaş sırasında yaptığı yardımlar, krizin ana nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Dönemin İsrail Başbakanı Golda Meir, ABD Başkanı Richard Nixon'a İsrail devletinin çökme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını belirterek savaşa sağlıklı bir şekilde devam etmeleri için ABD'den yardım talebinde bulunmuştur.¹⁹ Washington yönetimi ise bu talebe olumlu karşılık vermiştir. İsrail'e silah ve para yardımı yapılmıştır. Bu doğrultuda ABD, İsrail'e 2,2 milyar dolarlık bir yardım paketi hazırlamış ve yardım paketi Amerikan Kongresi'nde onaylanmıştır.²⁰

ABD'nin İsrail'e yardım kararından önce Mısır lideri Enver Sedat, Mısır ile İsrail arasında bir barış anlaşması yapılmasını teklif etmiştir. Sedat, bununla kalmayıp Arap ülkelerinin Dışişleri Bakanları ile bir toplantı yapmıştır. Toplantı sonucunda Arap ülkeleri, Nixon'dan İsrail'le yapılması amacıyla yeni bir barış planı sunmasını talep etmiştir. Ancak Sedat önderliğindeki iki talep de Nixon tarafından reddedilmiştir.²¹ Taleplerin reddedilmesi ve ardından yapılan yardımlarla birlikte Arap devletleri, enerji alanında dünyayı sarsacak bir karar almışlardır. Böylelikle Petrol Krizi başlamıştır.

Alınan karara göre Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri (OAPEC), petrol üretimini düşürmeye başlamışlardır. İsrail, işgal ettiği topraklardan çekilene kadar petrol üretiminin her ay %5 oranında azaltılacağı kararlaştırılmıştır.²² ABD'nin İsrail'e yardımlarından ve Nixon'un Arap ülkelerinin taleplerini reddetmesinden sonra bu kararın alınması, Yom Kippur Savaşı'nı petrol krizinin ana nedeni olarak ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki; petrol üretimini düşüren OPEC ülkeleri değil, OAPEC ülkeleridir. Yani petrol üretimini düşüren ülkeler, Arap ülkeleridir. Bu duruma bakıldığında, krizin savaşın bir sonucu olduğunu görmek mümkündür.

19 Giovanni Covi, "Puzzling out the First Oil Shock History", *Politics and the Macroeconomy in a Forty-Year Retrospective, Forthcoming in History of Economic Thought and Policy*, 2, 2015, s. 13.

20 Arı, a.g.e., s. 287.

21 Timothy Mitchell, "The Resources of Economics Making the 1973 Oil Crisis", *Journal of Cultural Economy*, 3(2), 2010, s. 197.

22 Öztürk-Saygın, a.g.e., s. 3.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

Petrol üretiminin azaltılacağından açıklanmasından sonra Batılı devletler, ciddi bir sınavla karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum da tıpkı 1950 yılında yaşanan kriz gibi Batılı ülkeleri bir anda girdabın içine çekmiştir. SSCB karşısında güç boşluğu yaratacak bir hegemonya alanı doğurma durumu söz konusu olmuştur.

Tablo 1'de de görüldüğü gibi, mevzubahis dönemde petrol üretiminin azalması, fiyatlara doğrudan yansımış ve 1974 senesinde varil başına ham petrol fiyatı, 1972 yılındaki fiyata oranla üç katına çıkmıştır. 1972 yılında varil başına ham petrol fiyatı, 2,5 dolarken; 1973 yılında 3,5 dolar ve 1974 yılında 9 dolar olmuştur.²³ Petrol fiyatlarındaki bu artış 1977 yılına kadar sürekli devam etmiş ve küçük bir miktar da olsa, 1978 senesinde ilk kez düşüş yaşanmıştır. Petrol fiyatlarının araçsallaştırılmasıyla Ortadoğu ülkeleri, süreci ilk kez kendi lehlerine çevirmiş ve sistemde enerji kozlarını doğrudan kullanma imkanı bulmuştur.

Tablo 1: Yıllara Göre Varil Başına Ortalama Petrol Fiyatları (Dolar)

Yıl	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
Fiyat	2,5	3,5	9,0	10,9	11,8	13,3	13,1

Kaynak: SBB, 2018.

Sorun, sadece Batı açısından değil; az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri de içine almış ve cari açıkları artarken; ödeme sorunu nedeniyle borçları da aynı oranda artmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin cari açıkları, 1973 yılında 11 milyar dolar seviyelerindeyken; 1975 senesinde yaklaşık 40 milyar dolara yükselmiş ve dünyanın ekonomik istikrarına büyük bir tehdit oluşturmıştır.²⁴

23 "Aylar İtibariyle Ham Petrol Fiyatı", SBB, <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fsbb.gov.tr%2Fwp-content%2Fuploads%2F2019%2F01%2Ftab3-15-HAM-PETROL-VAR%25C4%25B0L-F%25C4%25B0YATI.xlsx&wdOrigin=BROWSELINK>, (Erişim Tarihi: 26.9.2021).

24 Bruce K. MacLaury, "OPEC Surpluses and World Financial Stability", *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 13(4), 1978, s. 740.

Krizin etkileri o derece büyüktür ki; Yergin'in bir ifadesine göre Devlet Bakanları, uçaklara akın ederek petrol aramaya başlamıştır.²⁵ Batı Avrupa devletleri ve Japonya, sorunun çözümü için OAPEC üyeleriyle ayrı ayrı ikili anlaşmalar yapmışlardır. ABD ise başarısız olsa da karşı bir kartel kurma girişiminde bulunmuştur. ABD'nin petrol fiyatlarından etkilenmeme adına yürüttüğü asıl politikalar, ülke içerisinde gerçeklemiştir. Örneğin ülke içerisinde enerji kullanımını azaltan vatandaşlarına vergi indirimi uygulanırken; arabalara birtakım hız sınırları getirilmiştir. Tüm bunlar, aslında dönemin ABD Başkanı'nın savaşın manevi eşiti olarak adlandırdığı "korunma çabaları" olmuştur.²⁶

Kriz sonrasındaki en büyük girişim, şüphesiz ki Uluslararası Enerji Ajansı'nın (UEA) kurulması olmuştur. UEA, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) üyelerinin girişimiyle 1974 yılında kurulmuştur. Kurulmasındaki en temel amaç, 1973 Krizi'nde olduğu gibi ortaya çıkabilecek yeni krizlerden etkilenmemek olmuştur. Bu bağlamda UEA'nın iki temel amacı, yenilenebilir enerji kaynaklarını arttırarak petrole bağımlılığı azaltmak ve enerji konusunda ülkeler arasında işbirliği yapmak olmuştur.²⁷

1979 yılında yeni bir kriz meydana gelmiştir. İran'da Ayetullah Humeyni önderliğinde İslam Devrimi gerçekleşmiştir. Devrimle birlikte petrol fiyatları yeniden sıçramıştır. İran'da yaşanan devrimin nasıl büyük bir krize yol açtığını görmek için devrimin nedenlerini de incelemek gerekmektedir. Çünkü devrimin ortaya çıkmasına neden olan şey de aslında petroldü. 1973 Krizi'nden sonra artan petrol fiyatları, doğal olarak İran'ın da gelirlerini yükseltmiştir. Ancak gelir dağılımı, ülke içerisinde eşitsiz olmuştur. Bununla birlikte gelirlerin sektörlere dağılımı, dengesiz

25 Daniel Yergin, *The Quest: Energy, Security, and the Remaking of the Modern World*, The Penguin Press, New York 2011, s. 289.

26 David N. Balaam-Bradford Dillman, *Uluslararası Ekonomi Politiğe Giriş*, Adres Yayınları, Ankara 2020, s. 606.

27 Richard Scott, *Origins and Structure*, International Energy Agency, Paris 1974.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

bir şekilde düzenlenmiştir.²⁸ Örneğin silah sektörüne ciddi bir yatırım yapılırken; tarım sektörü geride kalmıştır. Bu durum da İran'da ithalatın artmasına neden olmuştur. Ülkedeki bu ekonomik dengesizlik, muhalif akımların yükselmesine sebebiyet vermiştir. Ayrıca uluslararası piyasalar açısından da enerji konusu önemlidir. Petrol krizini takiben 1978 yılında İran'ın petrol üretimini azaltması ve durdurması, birçok ülkeyi etkilemiştir. İran'ın petrol üretimini durdurması, petrol fiyatlarına doğrudan yansımıştır. 1978 senesinde varil başına yıllık ortalama 13,1 olan petrol fiyatı 1979 yılında 18,1'e yükselmiştir.²⁹

1980 yılının Eylül ayında ise yeni bir enerji kriz girdabı ortaya çıkmıştır. Irak, İran'a saldırı başlatmış ve yeni bir savaş başlamıştır. İlginçtir ki; savaşın başladığı gün OPEC üye devletlerinin bakanları Viyana'da toplanmıştır. Toplanma sebepleri ise OPEC'in kurulduğu yerde Bağdat'ta 20. yılının kutlama organizasyonunu görüşmek olmuştur. Ancak toplantı başladıktan kısa bir süre sonra toplantı basına ve kamuoyuna kapalı olarak devam etmiştir. Çünkü Irak-İran Savaşı'nın başladığı haberi gelmiştir.³⁰ Bu savaş, bölge içinde iki petrol devi ülkenin karşı karşıya geldiği önemli örneklerden biri olmuştur. Süreç içinde sadece büyük aktörlerin bölgede varlığına dair sorunlar değil; bölge ülkelerinin ikili ilişkilerinde yaşanan sorunların enerji üzerindeki etkisi net şekilde görülmektedir. Bu açıdan enerji kriz girdabı olarak bölgenin etkisi krizler içinde anaforlar ile küresel alanı etkileyen sonuçlar doğurmaktadır.

Savaşın seyri, petrol konusunda ciddi endişelere sebep olmuş ve iki taraf da petrol üretimlerini savaştan dolayı durdurmuştur.³¹ Üretimin durmasından çok daha büyük tehlike ise savaşta birbirlerinin petrol rafinerilerine saldırıda bulunmalarıdır. Henüz savaşın ikinci gününde

²⁸ Arı, a.g.e., s. 384.

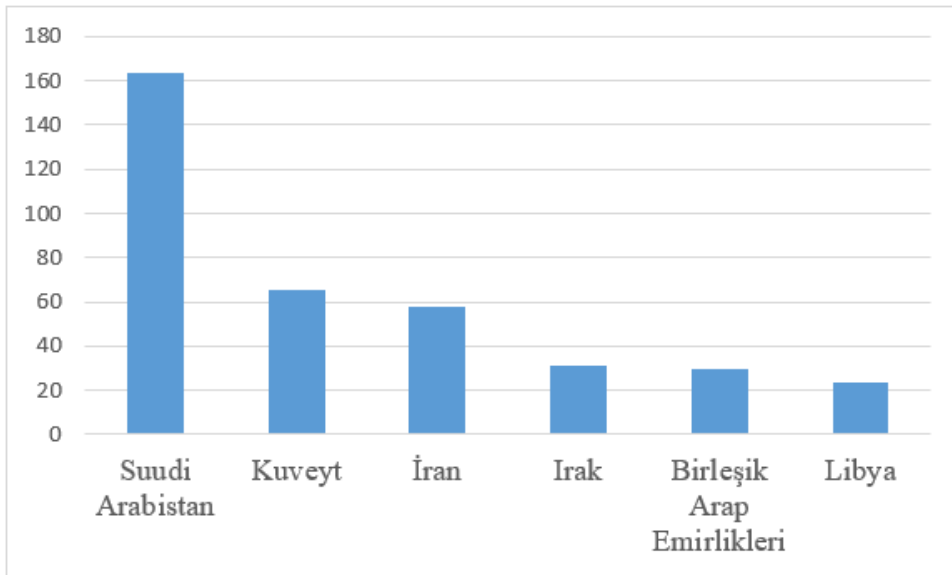
²⁹ SBB, a.g.e.

³⁰ Yergin, a.g.e., s. 661.

³¹ Oystein Noreng, *Crude Power Politics and the Oil Market*, I.B. Tauris Yayınları, New York 2007, s. 21.

Irak, İran'ın en büyük petrol rezervine saldırıda bulunmuştur. Abadan'da bulunan bu rezerv, dünyanın en büyük ikinci rezervi konumundaydı. İran da buna karşılık Irak'ın petrol rezervlerini hedef almıştır. Hatta İran, Suriye'nin yardımıyla Irak petrol boru hattının kapanmasını da sağlamıştır. Bu da Irak'ın ihracatının sekteye uğramasına neden olmuştur.³² Öte yandan İran ve Irak kanıtlanmış petrol rezervleri konusunda dünyanın önde gelen ülkeleri arasındadır. Grafik 1'de de görüldüğü gibi, OPEC üye ülkeleri arasında kanıtlanmış petrol rezervi en yüksek üçüncü ülke İran ve dördüncü ülke ise Irak'tır. Bu da pek çok ülkenin özellikle de Batılı şirketlerin ilgisini bölgede her daim aktif tutan bir durumdur.

Grafik 1: OPEC Ülkelerinin 1980'de Kanıtlanmış Petrol Rezervleri (Milyar Varil)

Kaynak: *Energy Exploration & Exploitation*, 2001, s. 263.

³² Yergin, a.g.e., s. 665-666.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

İran-Irak Savaşı'yla birlikte iki ülkenin petrol üretimlerini durdurmaları ve birbirlerinin petrol rezervlerini hedef almaları, petrol fiyatlarına doğrudan yansımıştır. Tablo II'de görüldüğü gibi, 1979 yılında varil başına yıllık ortalama petrol fiyatı 18,1 dolar civarlarındayken; savaşın başladığı 1980 yılında 33 dolara ve 1981 yılında 38,1 dolara yükselmiştir.³³ 1982 yılından itibaren ise petrol fiyatları düşmeye başlamıştır.

Süreç özellikle piyasanın dalgalanma yaşadığı bir tablo ortaya koymaktadır. Bu açıdan bir diğer durum da özellikle bölgesel bazda ülkelerin bir araya gelerek uluslararası alanda rolleri ve güçlerini arttırma adına OPEC vesilesiyle kendilerini korumaya almalarıyla alakalıdır. Nitekim 1979 yılı sonrasında fiyatlar, krize bağlı olarak bir süre yüksek seviyelerdeyken; sonrasında 29 dolara düşmüştür.

Tablo 2: Yıllara Göre Varil Başına Ortalama Petrol Fiyatları (Dolar)

	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Fiyat	18,1	33,0	38,1	34,6	30,7	29,5	29,0

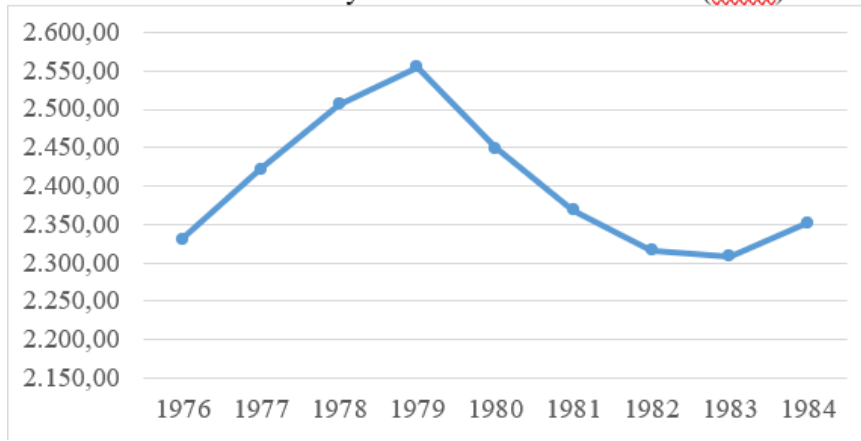
Kaynak: SBB, 2018.

Burada ilginç olan durum, 1982 senesinden itibaren OPEC ülkelerinin petrol üretim miktarları düşmeye devam etmiştir. Daha önceki krizlerden tecrübe edildiği gibi, üretim azaldığında petrol fiyatları yükselmekteydi. Buradaki zıtlığı ortaya çıkaran ise dünya petrol tüketimindeki azalmadır.³⁴ Grafik 2'de de görüleceği gibi dünyadaki petrol tüketimi 1980'den sonra azalmaya başlamıştır. 1976'dan sonra en düşük petrol tüketimi, 1983 yılında gerçekleşmiştir.

³³ SBB, a.g.e.

³⁴ Yergin, a.g.e., s. 672-673.

Grafik 2: Yıllara Göre Dünya Petrol Tüketim Miktarları (Mtoe)

Kaynak: IEA, 2020.

Ortadoğu kaynaklı petrol krizleri, 1973 yılından itibaren süreklilik kazanmış ve dönem dönem ortaya çıkmıştır. Bu açıdan bölgedeki enerji krizleri girdabı ile istikrarsızlık sistematik hale gelmiştir. Nitekim 1986 yılında yeni bir kriz ortaya çıkmıştır. Bu krizin etkileri, diğer krizlerden farklı olarak tüketicilerde değil; üreticilerde görülmüştür.³⁵ 1986 yılında yeni bir kriz ortaya çıkmasının temel nedeni Riyad yönetiminin petrol üretimini düşürmesidir. Suudi Arabistan, 1982 senesinden itibaren petrol üretimini düşürmeye başlamıştır. Üretimi düşürmesindeki temel neden, dinlenmedir.³⁶ Yani petrol üretimindeki kilit noktaların yenilenme sürecine girmesidir. Suudi Arabistan'ın 1982 yılında üretimi düşürme kararı, fiyatları doğrudan etkilemiştir.

Grafik 3'te görüleceği gibi, 1982 yılından itibaren petrol fiyatları büyük bir düşüşe geçmiştir. Asıl düşüş ise 1986 senesinde yaşanmıştır. 1986 yılındaki ortalama petrol fiyatı, 15 dolardır.³⁷ Bu fiyat, en son 1978 yılında görülmüştür. Aslında bu durum, Suudi Arabistan'ın başlattığı

³⁵ Noreng, a.g.e., s. 17.

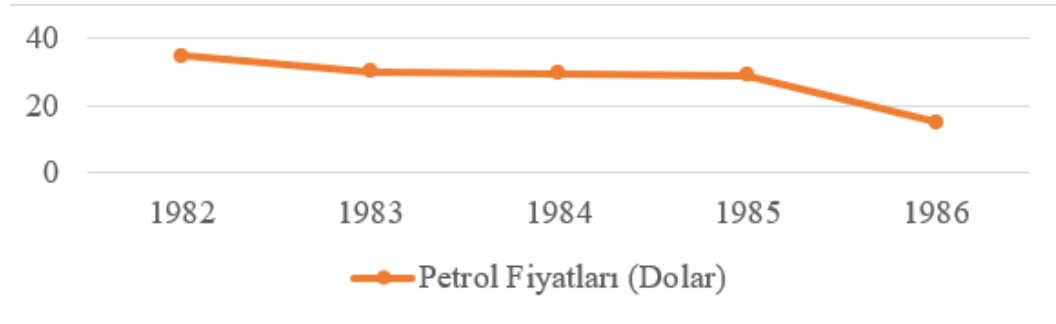
³⁶ Matthew R. Simmons, *Twilight in the Desert: The Coming Saudi Oil Shock and the World Economy*, Wiley Yayınları, New Jersey 2005, s. 66.

³⁷ SBB, a.g.m.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

fiyat savaşının bir sonucudur. Çünkü Riyad'ın petrol üretimini düşürmesi gelirlerini de etkilemiştir. Dönemin Suudi Arabistan Petrol Bakanı Şeyh Yamani de bu durumun acısını diğer OPEC üyeleriyle paylaşmak için bir fiyat savaşına girişmiştir.³⁸ Fiyat savaşı, petrol bağımlısı ülkelere ciddi sorun yararmıştır. Özellikle düşük fiyatlar, Batı ekonomilerinin istikrarlı bir şekilde büyümesini sağlamıştır. Üretici ülkeler ise mühim zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Petrol fiyatlarının düşmesi, ülkelerin gelirlerinin azalmasına yol açarken; aynı zamanda çeşitli sosyal sorunların ortaya çıkmasına da neden olmuştur.³⁹

Grafik 3: 1982-1986 Yıllarında Petrol Fiyatlarındaki Düşüş

Kaynak: SBB, 2018.

Soğuk Savaş döneminin son yıllarında yeni bir petrol krizi meydana gelmiştir. 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak, Kuveyt'i işgal etmiştir. Bu son enerji kriz girdabı ile sadece bir düzen sona ermemiş; aynı zamanda uluslararası alanda artık ABD ve Batı müdahalesinin de farklı boyutlarının ortaya konacağı bir süreç başlamıştır. Saddam Hüseyin, Kuveyt'i işgal ederken iki gerekçe sunmuştur. İlk gerekçesi, Kuveyt'in tarihsel olarak Irak'ın bir eyaleti olmasıdır. İkinci gerekçe ise Kuveyt'in Irak petrollerini gizli bir şekilde kaçırdığıdır.⁴⁰ İşgalden hemen sonra petrol fiyatları oldukça artmıştır. 1990 yılının Ocak ayında varil başına 20,7 dolar olan

³⁸ Simmons, a.g.e., s. 66.

³⁹ Noreng, a.g.e., s. 17-23.

⁴⁰ Cleveland, a.g.e., s. 256.

petrol fiyatı, aynı yılın Eylül ayında 32,5'a yükselmiştir.⁴¹ Fiyatların bu kadar yükselmesindeki temel neden, dünya petrol üretiminin %9'unu Kuveyt ve Irak'ın gerçekleştirmesidir.⁴² İşgalle birlikte Kuveyt'in petrol üretimi tamamen dururken; Irak'ın üretimi de azalmıştır. Bu da dünya petrol piyasasında ciddi bir petrol kaybı anlamına gelmektedir. İşgal sonrasında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararıyla Irak'a karşı savaş başlamıştır. Savaş kararı açıklanır açıklanmaz da petrol fiyatları düşmüştür. Burada önemi olan husus, ABD'nin BMGK kararının çıkarılmasında başrol olmasıdır. ABD'nin Kuveyt'in işgaline karşı çıkmasındaki en temel neden ise Suudi Arabistan petrol rezervlerini korumak olmuştur. Çünkü Kuveyt'in sınırında Suudi Arabistan'ın petrol zengini eyaleti bulunmaktaydı.⁴³ Bu son krizle birlikte sistemde SSCB'nin olmadığı yeni bir dünya düzeni karşımıza çıkmaktadır. 1991 yılı itibarıyla SSCB, yerini Rusya'ya bırakırken sistemde yeni devletler bağımsızlıklarını kazanmıştır. Yeni devletler, yeni bir süreç ve çatışma dönemi anlamını taşımaktadır. Bu dönemde dünya, Ortadoğu petroleri ve enerji kriz girdaplarından bir nebze uzaklaşmış gibi olsa da arka planda bölgesel sorunlar devam etmektedir.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE ENERJİ KRİZ GİRDAPLARI

Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte petrol krizleri bir süre için yaşanmamıştır. Bu dönem kapitalist sistemin hâkim konumda olduğu bir dönem olsa da arka planda komünizmin çöküşü, akabinde yeni sisteme entegre olma sancıları söz konusudur. Balkan coğrafyası, özellikle çatışma alanlarının merkezi konumundadır. Esasında bu dönem, uluslararası alanda SSCB'nin olmadığı tek hegemon güç olan ABD'nin ön plana çıktığı bir geçiş süreci şeklinde görülebilir.

41 SBB, a.g.e.

42 James D Hamilton, "Historical Oil Shocks, Randall Parker-Robert Whaples", *Routledge Handbook of Major Events in Economic History*, Routledge Taylor and Francis Group, New York 2011, s. 18.

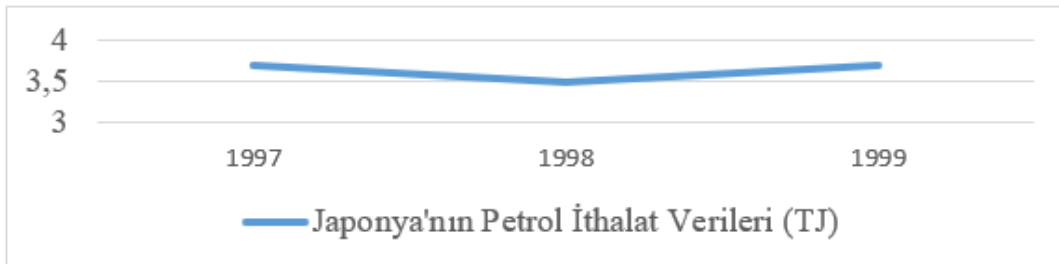
43 Noreng, a.g.e., s. xxii.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

Soğuk Savaş sonrası ilk petrol krizi, 1998 yılında yaşanmıştır. Soğuk Savaş dönemindeki bütün krizler, 1986 Krizi hariç olmak üzere tüketicileri etkileyen krizlerdir. 1998 yılında yaşanan bu kriz ise ihracatçılar açısından ciddi bir krizdir.⁴⁴ Bu açıdan yeni dönemde enerji kriz girdabı olarak bölgede farklı sorunlar da konjonktürel gelişmelere göre revize olmuştur. Bu yönüyle 1998 Krizi, 1986 Krizi'yle benzerlik taşımaktadır. 1998 senesinde petrol fiyatları ciddi bir şekilde düşmüştür. Öyle ki; fiyatlar hem üretici ülkelerin hem de petrol şirketlerinin kabul ettiği varil başına ortalama 18 doların altına inmiştir. Fiyatlardaki bu düşüş, petrol üreticisi ülkelerin ciddi tepkisine yol açmıştır.⁴⁵

Petrol fiyatlarının tarihi düşüşünün çeşitli nedenleri vardır. 1997 Asya ekonomik krizi, bu yeni petrol krizinin ortaya çıkmasındaki önemli bir nedendir. Çünkü bu krizle birlikte ülkelerin petrol taleplerinde önemli ölçüde azalma gerçekleşmiştir.⁴⁶ Grafik 4'te Japonya'nın petrol ithalat verilerine bakıldığında, petrol ithalatının 1998 yılında ciddi bir düşüş yaşadığı görülmektedir. Anlaşılacağı üzere bu girdap, artık Asya pasifik bölgesine kadar hızla uzanan bir etkiye sahiptir. Elbette küreselleşme ve artan teknolojik gelişimle sistemde bağımlılıkların da arttığı bir düzenin oluştuğu unutulmamalıdır.

Grafik 4: Japonya'nın Petrol İthalat Verileri (TJ)

Kaynak: IEA, 2020.

⁴⁴ Noreng, a.g.e., s. 24.

⁴⁵ Robert Mabro, *The Oil Price Crisis of 1998*, Oxford Institute for Energy Studies, Oxford 1998, s. 1.

⁴⁶ Noreng, a.g.e., s. 24.

Ülkelerin petrol ithalatı düşmüş; ancak ihracatçı ülkeler tam da bu dönemde petrol üretiminde artışa gitmiştir. 1997 yılının yaz aylarında öncelikle Venezuela petrol üretimini arttırırken; daha sonra bütün OPEC üyeleri Venezuela'nın izinden giderek petrol üretimini arttırmıştır.⁴⁷ Tüketim düşünce, petrol üretimindeki artış ithalatçı ülkeleri olumsuz etkilemiştir. Özellikle de 1998 yılının Aralık ayında petrol fiyatları, tarihi bir rekor kırarak varil başına 9,4 dolar olmuştur.⁴⁸ Bu durumda petrol üreticisi ülkeleri ciddi bir endişeye sürüklemiştir. Çünkü ülkelerin petrol gelirleri anormal bir şekilde düşmüştür.⁴⁹ Petrol fiyatlarını yeniden makul seviyeye çıkarmak isteyen OPEC ülkeleri, çeşitli toplantılar icra etmiştir. OPEC ülkelerinin aralarında yaptıkları çeşitli anlaşmalarının yanı sıra dünya petrol tüketiminin yeniden artmaya başlamasıyla, petrol fiyatları üretici ülkelerin istedikleri makul fiyatlara çıkmıştır.⁵⁰

TERÖR SALDIRILARI VE YENİ DÖNEMDE ENERJİ KRİZLERİ

2000'li yıllarda uluslararası alanda pek çok gelişme yaşanmıştır. İlk aşamada 2001 senesindeki 11 Eylül Saldırıları'yla uluslararası güvenlik konusunda büyük bir değişim yaşanmıştır. Akabinde ABD'nin Irak müdahalesi ve 2010 yılı itibarıyla Arap Baharı sürecinin etkileri küresel boyutta görülmeye başlanmıştır. Şüphesiz son olarak 2019 yılı itibarıyla yer küreyi etkisine alan Covid-19 salgınıdır. Bu yaşanan olaylar, dünya tarihi içinde Ortadoğu enerji kriz girdapları açısından nevi şahsına münhasır olarak görülebilir.

47 Noreng, a.g.e., s. 24.

48 SBB, a.g.e.

49 Mabro, a.g.m., s. 1.

50 Noreng, a.g.e., s. 25.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

11 Eylül 2011 tarihinde terör örgütü El-Kaide tarafından kaçırılan yolcu uçaklarıyla, ABD'de ikiz kulelere saldırı düzenlenmiştir. Aniden gerçekleşen bu saldırılar, ABD ve tüm dünya açısından terör saldırılarının yeni bir boyutunu ortaya çıkarmıştır. ABD'de ciddi bir panik oluşmuş ve saldırı sonrasında ABD'nin düşmanı, Sovyetler Birliği değil; terörizm olmuştur. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir durum da ABD'nin SSCB'ye karşı yarattığı radikal İslamcı örgütler tarafından hedef alınmış olmasıdır.⁵¹ Yeni düşmanın Sovyetler Birliği'nden farkı tehdit olarak kalmamakta; ayrıca somut bir saldırıyla aktif bir temelde ilerlemektedir. Böylelikle ABD, yepyeni bir öteki bulmuş ve politikasını tamamen bu öteki üzerine kurmuştur. Dönemin ABD Başkanı George W. Bush, saldırılar sonrasında yaptığı açıklamada ABD'nin yeni düşmanını, küresel ölçekteki bütün terör örgütleri ve bu gruplara destek veren devletler şeklinde tanımlamıştır.⁵²

Saldırıyı üstlenen terör örgütünün radikal İslamcı bir organizasyon olması, İslam Dünyası'nı zan altında bırakmış ve adeta "yeni öteki" terör grupları değil de İslam Dünyası olmuştur. Bu tarih itibarıyla enerji piyasasında da büyük bir kırılma yaşanmış ve güvenliğin genişleyen çerçevesiyle enerji alanı daha da öne çıkmaya başlamıştır. Bu süreç içinde yeniden 1973 Krizi akıllara gelmiştir. Çünkü yaşanan saldırılar karşısında İslam Dünyası'na bakışın sorgulandığı aşikardır. Batı karşıtı bir yönelime geçişin olması durumunda, 1973 benzeri koşulların geri dönüşü ve dünya ekonomisini çıkmaza sokacağı düşüncesi ortaya çıkmıştır.⁵³ Tüm bunların yanı sıra söz konusu süreç, Ortadoğu'da yaşanan enerji krizlerine din ve terör faktörlerini de dahil etmiştir.

51 Haluk Özdemir, "11 Eylül: Post-Modern Savaşın Miladı ya da Dış Politika Mücadelelerinin Görünmeyen Boyutu", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 2002, s. 154.

52 Ahmet Özer, "11 Eylül, Bölünen Dünya, Huntington ve Çatışma", *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 3(5), 2016, s. 192.

53 Shebonti Ray Dadwal, "Terror Enterprise: Organisation, Infrastructure and Resources", *Ciaotest*, https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/sa/sa_dec01das01.html, (Erişim Tarihi: 16.06.2021).

11 Eylül Saldırıları'nın yarattığı travma tam anlamıyla atılmadan 20 Mart 2003 tarihinde ABD, Irak'a askerî müdahalede bulunmuştur. ABD, müdahale için çeşitli sebepler sunmuştur. Bunlardan ilki, Irak Hükümeti'nin İkiz Kuleler saldırısını gerçekleştiren El-Kaide'yle işbirliği yapmasıdır. Diğer bir sebep ise Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu iddiasıdır.⁵⁴ Bunlar, ABD'nin sunmuş olduğu sebepler olsa da aslında bu müdahalenin petrolle de doğrudan ilgisi olduğu yönünde görüşler vardır. Bu doğrultuda Bush yönetiminin Irak petrollerini kontrol altına almak için bahsi geçen müdahaleyi yaptığı vurgulanmaktadır.⁵⁵

ABD'nin müdahalesi, ciddi bir enerji kriz girdabına yol açmıştır. Bush döneminin neo-muhafazakâr etkileriyle ABD dış politikasında enerji konusuna öncelik verilmiş olması da ayrıca düşünülmesi gereken bir durumdur. Çünkü bu dönemde yeni-muhafazakârlar, Ortadoğu bölgesini ABD'nin giderek büyüyen enerji ihtiyacı karşısında özellikle petrol kaynakları üzerinde kontrol sağlaması gereken bir bölge olarak görmüşlerdir.⁵⁶

Irak, bahsi geçen dönemde dünyanın en büyük petrol rezervine sahip üçüncü ülkesiydi.⁵⁷ Irak, bu özelliğiyle küresel petrol arzının önemli bir kısmını karşılamaktaydı. Ancak ABD'nin müdahalesi sonrasında Grafik 5'te de görüldüğü gibi, Irak'ın petrol üretimi ciddi şekilde düşmüştür. Irak'ın petrol üretimini düşmesi, petrol fiyatlarına da yansımıştır. 2002 yılında varil başına yıllık ortalama petrol fiyatı, 23,3 dolarken; 2004 yılında 38,6 dolara kadar fırlamıştır.⁵⁸ Bu krizle birlikte ortaya çıkan fiyat krizi uzun yıllar devam etmiştir. Bu noktada belirtmek gerekir ki; bu krizin böyle

54 Arı, a.g.e., s. 448.

55 John S. Duffield, "Oil and the Decision to Invade Iraq", *Georgia State University Political Science Faculty Publications*, 27, 2012, s. 4.

56 Richard Falk, "War and Peace in an Age of Terror and State Terrorism" *Uluslararası İlişkiler*, 4(14), 2007, s. 1-15.

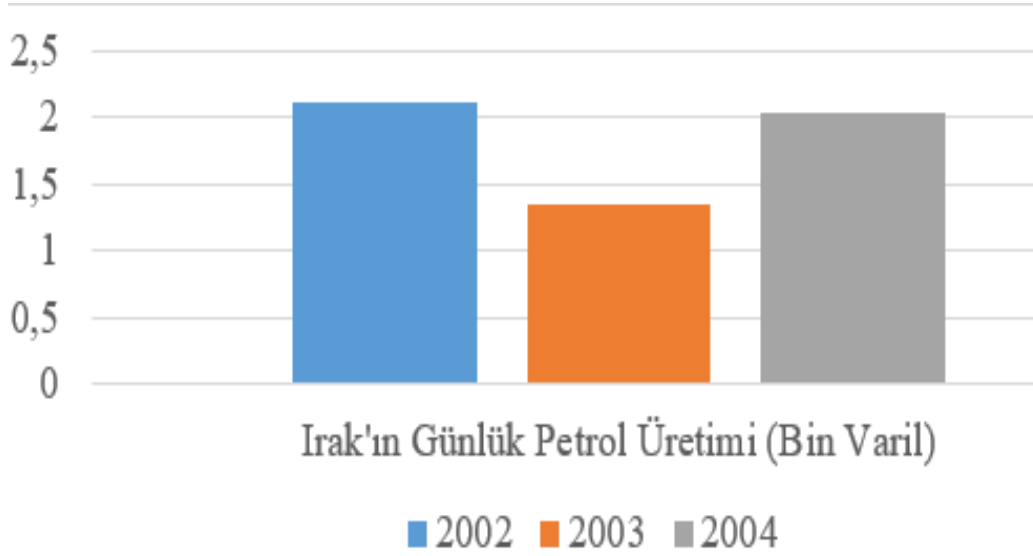
57 *Annual Statistical Bulletin 2003*, OPEC, Viyana 2004, s. 9.

58 SBB, a.g.e.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

büyük boyutlara ulaşmasındaki tek etmen, ABD'nin müdahalesi değildir. Müdahaleden hemen önce Venezuela'nın petrol üretimini kısması da fiyat krizinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.⁵⁹

Grafik 5: Irak'ın Günlük Petrol Üretimi (Bin Varil)

Kaynak: Statista, 2021.

2008 senesinde yeni bir petrol krizi ortaya çıkmıştır. Bu kriz, petrol fiyatlarının yükselişi bakımından 1973 Krizi'yle büyük benzerlik taşımaktadır. Çünkü 1973 yılında petrol fiyatları, tarihte görülmemiş bir şekilde yükselmiştir. Benzer bir yükseliş ise 2008 yılında yaşanmıştır. 2007 yılının Ocak ayında petrol fiyatı varil başına 57,3 dolarken; 2008 yılının Haziran ayında 138,1 dolara yükselmiştir.⁶⁰ Bu dönemde yaşanan finansal kriz nedeniyle, aynı yılın Aralık ayında petrol fiyatları 36,2 dolara kadar

⁵⁹ James D. Hamilton, "Causes and Consequences of the Oil Shock of 2007–08", *Brookings Papers on Economic Activity*, 40(1), 2011, s. 20-21.

⁶⁰ SBB, a.g.e.

düşmüştür. Bu krizin oluşmasında iki temel neden vardır. Birinci neden, Suudi Arabistan gibi petrol üreticisi ülkelerin üretimlerini arttırmamasıdır. İkinci neden ise petrol tüketimi azalsa da petrole olan küresel talebin artmasıdır.⁶¹

2008 Petrol Krizi'nin hemen ardından tarihi bir düzeye çıkan petrol fiyatları, yavaş yavaş düşüş yaşarken; 2011 yılında yeni bir gelişme yaşanmıştır. 2008 ekonomik krizinin kalıntıları, ortadan kalkmaya başlamışken; 2011 yılında Ortadoğu'da Arap Baharı adı verilen süreç başlamıştır. Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde düşük yaşam standartlarından dolayı isyanlar başlamıştır. Tunus'ta başlayan isyanlar, kısa sürede Mısır, Libya, Suriye ve Yemen gibi Ortadoğu ülkelerine de yayılmıştır.⁶² Bu isyanlar, o kadar büyümüştür ki devrime dönüşmüşlerdir. Birçok ülkenin yönetimi değişmiştir.

İsyanlar başladıktan hemen sonra petrol fiyatları bir anda artmıştır. Öyle ki; 2010 yılının Ocak ayında varil başına 71,7 dolar olan petrol fiyatı, 2011 senesinin Nisan ayında 127,7 dolara kadar yükselmiştir.⁶³ Fiyatların artmasıyla birlikte petrol güvenliği konusunda ciddi bir endişe ortaya çıkmıştır.

Aslında bu isyanlar, Suudi Arabistan, Katar ve Irak gibi dünyanın en çok petrol rezervine sahip ülkelerde ciddi boyutlara ulaşmamıştır. Petrol üretimi daha düşük Ortadoğu ülkelerinde isyanlar hat safhaya ulaşmıştır. Örneğin Mısır, isyanların hükümetin devrilmesine kadar büyüdüğü bir ülkedir. Mısır'ın petrol üretimi, diğer ülkelere göre çok daha mütevazidir.⁶⁴ Ancak Mısır'ın petrol güvenliği için farklı bir özelliği ön plana çıkmaktadır. Mısır'da yer alan Süveyş Kanalı ve SUMED Petrol Boru Hattı, petrol taşımacılığında oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle Mısır'da gösterilerin başladığı

⁶¹ Hamilton, a.g.m., s. 222-234.

⁶² Fahri Çakı, "Arap Baharı: İslam Üzerine Söylemsel Dönüşümün Habercisi mi?", *Akademik İnceleme Dergisi*, 6(2), 2014, s. 125.

⁶³ SBB, a.g.e.

⁶⁴ Hakim Darbouche-Bassam Fattouh, *The Implications of the Arab Uprisings for Oil and Gas Markets*, Oxford Institute for Energy Studies, Oxford 2011, s. 5.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

ilk günden itibaren en büyük kaygı, bu iki geçiş güzergâhının gösterilerden etkilenecek petrol akışının durma tehlikesi olmuştur.⁶⁵ Çünkü bu dönemde Süveyş Kanalı'ndan geçen günlük petrol miktarı, 1,96 milyon varilken; SUMED Boru Hattı'ndan geçen günlük petrol miktarı, 1,15 milyon varildir.⁶⁶ Ancak bu noktada korkulan olmamış ve günlük petrol geçişlerinden herhangi bir sorun yaşanmamıştır.

Arap Baharı'nın petrole olumsuz etkisi, daha çok Libya bağlamında ortaya çıkmıştır. Çünkü Libya, 2011 yılında dünyanın en büyük petrol rezervine sahip dokuzuncu ülkesi konumundaydı. Libya, bu dönemde 44,3 milyar varil petrol rezerviyle dünyadaki rezervlerin %3,15'ine sahipti.⁶⁷ Libya'da artan gösteriler, Libya'nın petrol üretiminin ciddi bir şekilde düşmesine neden olmuştur. Darbouche ve Fattouh'a göre, üretimin düşmesiyle birlikte Libya'nın günlük ürün kaybı 1,6 milyon varildir.⁶⁸ Bu durum da elbette Libya'nın petrol gelirlerinin oldukça azalmasına sebep olmuştur.

2016 senesinde ise yeni bir petrol krizi yaşanmıştır. Bu petrol krizi, tüketicilerden daha çok üreticiler için tehdit oluşturmuştur. Çünkü petrol fiyatlarında çok büyük düşüş yaşanmıştır. 2014 senesinin Ağustos ayında varil başına 101,6 dolar olan petrol, 2016 yılının Ocak ayında 30,7 dolara kadar düşmüştür. Bu düşüşün temel sebebi ise üretim fazlasıdır.⁶⁹

65 Paul Stevens, "The 'Arab Spring' and Oil Markets", *Chatham House*, <https://www.chathamhouse.org/2011/02/arab-spring-and-oil-markets>, (Erişim Tarihi: 21.10.2021).

66 Darbouche- Fattouh, a.g.e., s. 5.

67 Paul Toscano, "The World's Biggest Oil Reserves", *CNBC*, <https://www.cnbc.com/2012/03/05/The-Worlds-Biggest-Oil-Reserves.html>, (Erişim Tarihi: 14.10.2021).

68 Darbouche- Fattouh, a.g.e., s. 9.

69 Marc Stocker vd., "What Triggered the Oil Price Plunge of 2014-2016 and Why it Failed to Deliver an Economic Impetus in Eight Charts", *World Bank*, <https://blogs.worldbank.org/developmenttalk/what-triggered-oil-price-plunge-2014-2016-and-why-it-failed-deliver-economic-impetus-eight-charts>, (Erişim Tarihi: 07.10.2021).

Düşük fiyatlar, Ortadoğu ülkelerini olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Irak'ın aylık petrol gelirleri, ülkedeki memurların ödenecek aylık maaşlarının dahi altında kalmıştır. Suudi Arabistan'ın petrol fiyatları yüksekken aldığı dövizler yaşanan düşüşün ardından değer kaybetmiş ve ülkede bütçe açıkları söz konusu olmuştur.⁷⁰

2020 yılında dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını, yeni bir petrol krizine de yol açmıştır. Covid-19 salgınının ortaya çıkışıyla birlikte bütün dünyada alarm verilmiş ve ülkeler sınırlarını kapatmıştır. Kapanmalarla birlikte küresel ekonomik bağların zayıflaması, petrol tüketiminin de düşmesine yol açmıştır. OPEC ve OPEC+ üyelerinin 2020 yılında arz kesintisi konusunda anlaşmalarına rağmen Suudi Arabistan ve Rusya üretim konusunda anlaşmazlık yaşayınca, OPEC+ üyeleri petrol üretimini arttırmıştır.

Covid-19'un ortaya çıkışıyla birlikte tüketim de azalınca, petrol fiyatlarında ciddi bir düşüş yaşanmıştır. 2020'senesinin Ocak ayında varil başına 66,58 dolar olan petrol, aynı senenin Nisan ayında 17,51 dolara düşmüştür.⁷¹ Bu düşüş, petrol üreticisi ülkelerin politikalarının da değişmesine sebebiyet vermiştir. Böylece petrol üreticisi ülkeler, petrol üretimini azaltma yoluna gitmişlerdir.⁷²

70 Cüneyt Kazakoğlu, "Düşen Petrol Fiyatları Hangi Ülkeyi Nasıl Etkiliyor?", *BBC*, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/160111_petrol_fiyatlari_dusus_analiz, (27.10.2021).

71 Firdevs Yüksel-Sibel Morrow, "Petrol Devlerinin Geliri 2020'de Kovid-19'un Etkisiyle 716,5 Milyar Dolar Azaldı", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/petrol-devlerinin-geliri-2020de-kovid-19un-etkisiyle-716-5-milyar-dolar-azaldi/2188839>, (Erişim Tarihi: 20.10.2021).

72 Merve Suna Özel Özcan, "Covid-19'un OPEC Üzerinde Enerji ve Enerji Politikalarındaki Etkisi", *International Kosovo Congress on Culture, Arts And Multi-Disciplinary Studies Full Text Book*, Babil Yayınevi, Kosova 2021, s. 252.

SONUÇ

Ortadoğu bölgesinde 20. yüzyıl itibarıyla güçlü ve hızlı bir uluslararasılaşma söz konusudur. Bunu tek nedeni bölgenin jeopolitik konumu değildir. Zengin petrol kaynaklarının keşfi de büyük güçlerin bu bölgeye olan ilgisini arttırmıştır. Belirtmek gerekir ki; yalnızca devletler değil, çok uluslu şirketler de gözlerini tamamen Ortadoğu bölgesine çevirmiştir.

Petrolün daha geniş sektörlerde kullanılmasıyla birlikte petrole olan küresel talep de artmıştır. Petrol talebinin küresel ölçekte artmasıyla birlikte Ortadoğu bölgesi de adeta bir yarış pistine dönmüştür. Bölgede yaşanan bu çok aktörlü etkiler düşünüldüğünde ise en ufak bir krizde enerji kriz girdabı içinde aktörlerin savruldukları görülmektedir. Bu açıdan bölge uluslararası aktörler açısından ve onlar nedeniyle ilk aşamada istikrarsız bir yapıda olmuştur. Bölge, tarihsel olarak 20. yüzyılda Soğuk Savaş dönemi içinde krizler sürecini yaşarken; 1990-2000 arasında kısa bir geçiş yaşamış, ancak 2001 yılı itibarıyla hızla enerji kriz girbap sarmalına daha önce olmadığı kadar girmiştir.

Bölgede yaşanan tüm enerji kriz girdaplarında sadece bölgesel aktörler ve büyük güçlerin değil; aynı zamanda çok uluslu şirketlerin de önemli derecede etkilendikleri görülmektedir. Örneğin 1979 yılında İran İslam Devrimi sırasında İran'ın petrol üretiminin düşmesi sonucunda bir fiyat krizi ortaya çıkmıştır. Devrimden kısa süre önce İran-Irak Savaşı sonrasında ortaya çıkan fiyat krizinde de büyük güçlerin veya çok uluslu şirketlerin etkisinden bahsetmek çok mümkün değildir. Yine 1986 yılında Suudi Arabistan'ın petrol üretimini düşürmesiyle petrol fiyatları ciddi bir yükselişe geçmiştir. Suudi Arabistan'ın petrol üretimini düşürmesine neden olan da diğer OPEC üyeleriyle bir fiyat savaşına girmesidir. Soğuk Savaş'ın son dönemlerindeki petrol krizi ise Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi nedeniyle ortaya çıkmıştır. İşgalin elbette birçok nedeni vardır. Petrol özelinde bakıldığında, bu krize neden olan şeyin aslında Irak'ın "petrol açlığı" olduğu

görülmektedir. Gerek büyük güçlerin veya çok uluslu şirketlerin gerekse de Ortadoğu ülkelerinin neden olduğu krizler, Soğuk Savaş dönemini Ortadoğu özelinde krizler dönemine çevirerek büyük bir girdap yaratmıştır. Bu sorunlarla bölge, adeta içine aldığı her şeyi sürüklemiştir.

Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu’da ortaya çıkan petrol krizleri, tüketici ülkeler açısından ciddi bir tehdit olmakla birlikte 1986 Krizi istisnadır. Çünkü bu krizde, petrol fiyatlarında düşüş yaşanmış ve petrol üreticisi ülkeler, gelir kaybına uğramıştır. Bu açıdan her kriz birbiriyle aynı özelliklere sahip değildir. Konjonktürel gelişmelerden azade olarak 1998 ve 2016 yıllarında yaşanan fiyat krizleri de bu noktada 1986 Krizi’yle benzerlik taşımaktadır. Bu krizlerden etkilenenler de petrol üreticisi devletler olmuştur. Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi sonrasında yaşanan bazı krizlerde de ABD’nin etkisi görülmektedir. Ancak kriz dönemi değişse de bölgenin yarattığı kriz ve krizin etkileri benzerdir. Yine 2003 yılında ABD’nin Irak’a yönelik müdahalesiyle birlikte petrol varil fiyatları 15 dolar birden artmıştır. Ardından küresel etkileri hala görülen 2011 Arap Baharı’yla bölgede halk ayaklanmaları sonucunda bazı ülkelerde petrol üretiminin durması, petrol krizlerine neden olmuştur.

Soğuk Savaş sonrasında yaşanan en güncel petrol krizi, Covid-19 sonrasında ortaya çıkmıştır. Bu krizin diğerlerinden ayrı bir özelliği vardır. Diğer bahsedilen bütün krizler, bir aktörün neden olduğu krizlerdir. Covid-19 sonrasında ortaya çıkan kriz ise bir salgın sonucu gerçekleşmiştir. Bu gelişme, enerji güvenliğinin oldukça geniş bir ölçekte düşünülmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Nitekim 20. yüzyıldan bu yana bölgede petrolün keşfiyle birlikte büyük bir enerji girdabının varlığı kanıksanamaz. Söz konusu krizlerin büyük ya da küçük olmasına bakılmaksızın sistemi sürekli etkileyen bir döngü vardır. Bu açıdan girdap farklı bir güvenlik açığı karşısında yeniden aktörleri içine çekmeye başlamıştır.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

KAYNAKÇA

"Aylar İtibariyle Ham Petrol Fiyatı", *SBB*, <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fsbb.gov.tr%2Fwp-content%2Fuploads%2F2019%2F01%2Ftab3-15-HAM-PETROL-VAR%25C4%25B0L-F%25C4%25B0YAT1.xlsx&wdOrigin=BROWSELINK>, (Erişim Tarihi: 26.9.2021).

"Girdap", *TDK*, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 27.11.2021).

"Statistical Review of World Energy 2021", *BP*, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-primary-energy.pdf>, (Erişim Tarihi: 27.11.2021).

"What is Energy? Sources of Energy", *EİA*, <https://www.eia.gov/energyexplained/what-is-energy/sources-of-energy.php>, (Erişim Tarihi: 27.11.2021).

ANNUAL Statistical Bulletin 2003, OPEC, Viyana 2004.

ARI, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Cilt-1*, Alfa Akademi Basın Yayın, Bursa 2017.

BALAAM, David N.-Bradford Dillman, *Uluslararası Ekonomi Politika Giriş*, Adres Yayınları, Ankara 2020.

CERİD, Münir, *Petrol Emperyalizmi*, Sol Yayınları, Ankara 1965.

CLEVELAND, William L., *Modern Ortadoğu Tarihi*, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008.

COVİ, Giovanni, "Puzzling Out The First Oil Shock History", *Politics and the Macroeconomy in a Forty-Year Retrospective, Forthcoming in History of Economic Thought and Policy*, 2, 2015, s. 1-44.

ÇAKI, Fahri, "Arap Baharı: İslam Üzerine Söylemsel Dönüşümün Habercisi mi?", *Akademik İnceleme Dergisi*, 6(2), 2014, s. 123-138.

DARBOUCHE, Hakim-Bassam Fattouh, *The Implications of the Arab Uprisings for Oil and Gas Markets*, Oxford Institute for Energy Studies, Oxford 2011.

DUFFIELD, John S., "Oil and the Decision to Invade Iraq", *Georgia State University Political Science Faculty Publications*, 27, 2012, s. 1-36.

FALK, Richard, "War and Peace in an Age of Terror and State Terrorism", *Uluslararası İlişkiler*, 4(14), 2007, s. 1-15

HAMILTON, James D., "Causes and Consequences of the Oil Shock of 2007-08", *Brookings Papers on Economic Activity*, 40(1), 2011, s. 1-51.

HAMILTON, James D., "Historical Oil Shocks", Randall Parker-Robert Whaples, der., *Routledge Handbook of Major Events in Economic History*, Routledge Taylor and Francis Group, New York, 2011.

ISSAWI, Charles, "The 1973 Oil Crisis and After", *Journal of Post Keynesian Economics*, 1(2), 1978, s. 3-26.

JONES, Toby Craig, "America, Oil, and War in the Middle East", *The Journal of American History*, 99(1), 2012, s. 208-218.

KAZAKOĞLU, Cüneyt, "Düşen Petrol Fiyatları Hangi Ülkeyi Nasıl Etkiliyor?", *BBC*, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/160111_petrol_fiyatlari_dusus_analiz, (Erişim Tarihi: 27.10.2021).

KUDUOĞLU, Altuğ, "İran'da Musaddık Dönemi: 1951-1953", *İran Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 2018, ss. 37-62.

MABRO, Robert, *The Oil Price Crisis of 1998*, Oxford Institute for Energy Studies, Oxford 1998.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

MACLAURY, Bruce K., "OPEC Surpluses and World Financial Stability", *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 13(4), 1978, s. 737-743.

MİTCHELL, Timothy, "The Resources of Economics Making the 1973 Oil Crisis", *Journal of Cultural Economy*, 3(2), 2010, s. 189-204.

NORENG, Oystein, *Crude Power Politics and the Oil Market*, I.B. Tauris Yayınları, New York 2007.

ÖZCAN, Merve Suna Özel, "Covid-19'un OPEC Üzerinde Enerji ve Enerji Politikalarındaki Etkisi", *International Kosovo Congress on Culture, Arts And Multi-Disciplinary Studies Full Text Book*, Babil Yayınevi, Kosova 2021, s. 246-254.

ÖZCAN, Merve Suna Özel, "Enerji Kaynağı Mücadelesi ve Enerji Güvenliği", Emre Çıtak-Sami Kiraz, der., *Uluslararası Güvenlik: Gelenekselden Güncele Gündem Analizi*, Orion Kitabevi, Ankara 2020, s. 355-380.

ÖZDEMİR, Haluk, "11 Eylül: Post-Modern Savaşın Miladı ya da Dış Politika Mücadelelerinin Görünmeyen Boyutu", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 2002, s. 153-173.

ÖZER, Ahmet, "11 Eylül, Bölünen Dünya, Huntington ve Çatışma", *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 3(5), 2016, s. 191-210.

ÖZTÜRK, Salih-Selin Saygın, "1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 2017, s. 1-12.

SCOTT, Richard, *Origins and Structure*, International Energy Agency, Paris 1974.

SIMMONS, Matthew R., *Twilight in the Desert: The Coming Saudi Oil Shock and the World Economy*, Wiley Yayınları, New Jersey 2005.

STEVENS, Paul, "The 'Arab Spring' and Oil Markets", *Chatham House*, <https://www.chathamhouse.org/2011/02/arab-spring-and-oil-markets>, (Erişim Tarihi: 21.10.2021).

STOCKER, Marc vd., “What Triggered the Oil Price Plunge of 2014-2016 and Why It Failed to Deliver an Economic Impetus in Eight Charts”, *World Bank*, <https://blogs.worldbank.org/developmenttalk/what-triggered-oil-price-plunge-2014-2016-and-why-it-failed-deliver-economic-impetus-eight-charts>, (Erişim Tarihi: 7.10.2021).

TOSCANO, Paul, “The World’s Biggest Oil Reserves”, *CNBC*, <https://www.cnbc.com/2012/03/05/The-Worlds-Biggest-Oil-Reserves.html>, (Erişim Tarihi: 14.10.2021).

YERĞİN, Daniel, *Petrol-Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2003.

YERĞİN, Daniel, *The Quest: Energy, Security, and the Remaking of the Modern World*, The Penguin Press, New York 2011.

YÜKSEL, Firdevs-Sibel Morrow, “Petrol Devlerinin Geliri 2020’de Kovid-19’un Etkisiyle 716,5 Milyar Dolar Azaldı”, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/petrol-devlerinin-geliri-2020de-kovid-19un-etkisiyle-716-5-milyar-dolar-azaldi/2188839>, (Erişim Tarihi: 20.10.2021).

STRUCTURED ABSTRACT

After the industrial revolution in the global system, the use of energy and especially the prominence of fossil energy brought about great changes. The use of fossil energy source in the field of industry has simultaneously accelerated the discovery and discovery of this energy source. During the First World War, oil suddenly came to the fore on the battlefield and became one of the most important commodities of the new international era.

In this respect, the discovery of underground resources, especially in the Middle East region, has made the region one of the central positions of the international arena. From this point of view, the subject that we will examine in the context of the study is the process that the Middle East region went through after the discovery of oil. This is because the history of the Middle East progresses on a different basis after the discovery of oil. The assumption of the study is that the Middle East has created an “energy vortex” with its energy crises and that it attracts major powers as well as regional actors. In fact, this energy vortex state creates a dual effect. The process of influencing the Middle East policy, which is a center of attraction created by foreign powers, drags the regional states into crises. This creates a domino effect and affects the international arena.

The usage of oil in the Americas and, accordingly, the discovery process of oil did not have a great impact on the industry in the first stage. However, after a short time, the world has changed with the shift of this commodity, which is used in the field of health, to the industrial field. However, after a short time, the world has changed with the shift of this commodity, which is used in the field of health, to the industrial field. Thus, oil has suddenly become the raw material of military technology with industrialization as the most sought-after product in the international arena.

When the Cold War period is examined, it can be said that the oil crises have created a system one after the other. After Mohammed Mossadegh came to power in 1950, the nationalization of oil first came to the fore. This attempt caused a great discomfort in the Western states. The experience of the Korean War in this period also made the process important. Because there was a serious oil demand for aviation.

In the early 1970s, the United States faced a significant improvement in security and military strength in the Persian Gulf. The influence of Soviet Russia and the USA during the Cold War is also important. There is an effort to strengthen the hegemony of the USA in the Middle East.

In 1960, several major oil producers established the Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC) to raise prices, and after a while, OPEC began to reveal its power in the Middle East, which is an international energy attraction area. The 1973 oil crisis caused states to understand the vital importance of energy and to radically change their energy policies. It can be said that the reason for the 1973 crisis is the Arab-Israeli War. During the war, Arab countries thought that the USA was supporting Israel and cut off the oil supply.

The 1973 oil crisis proved to the world the importance of oil, and even more broadly of energy security. During the Iranian revolution, a price crisis emerged as a result of the decline in Iran's oil production. It is not possible to talk about the influence of great powers or multinational companies in the price crisis that emerged shortly after the Iran-Iraq war after the revolution. Again in 1986, with the decrease of oil production by Saudi Arabia, oil prices started to rise significantly. What caused Saudi Arabia to reduce its oil production is the price war with other OPEC members.

ENERJİ KRİZ GİRDABI KAVRAMSALLAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ORTADOĞU'DA PETROL KRİZLERİ

In the post-Cold War period, the underground resources in the region did not decrease the interest. The crises experienced in the region in the early 1990s had mostly international consequences and focused on Iraq. Although it seemed as if there was no direct crisis until the 2000s, the process changed again after the September 11 terrorist attacks. Changes experienced in the international arena after 2001 have progressed on a different basis from the 20th century, with waves of global migration and epidemics. In this respect, the energy crisis has progressed in a different field from the Cold War system of the 20th century. At the last point, with the discovery of oil in the region since the 20th century, the existence of a great energy vortex cannot be taken for granted. Regardless of whether these crises are large or small, they present a cycle that constantly affects the system.

Merve Suna ÖZEL ÖZCAN
Cihan ÖTEN